

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний університет»
Кафедра історії та права

М18

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з дисципліни
«ОСНОВИ ПРАВА УКРАЇНИ»
для студентів денної форми навчання
за напрямом підготовки 6.050702 «Електромеханіка»
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Красноармійськ
2015

УДК
ББК

Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Основи права України» для студентів денної форми навчання за напрямом підготовки 6.050702 «Електромеханіка» / Петрова І.В. – Красноармійськ, ДонНТУ, 2015 р. – 36 с.

«Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Основи права України» для студентів денної форми навчання за напрямом підготовки 6.050702 «Електромеханіка» включають рекомендації та тематику практичних занять. Структура занять складається з питань для обговорення, методичних порад для підготовки. До кожного практичного заняття запропоновано теми доповідей, визначення основних понять і категорій курсу, список рекомендованої літератури, а також питання для самоконтролю та тести для самостійного опрацювання.

Укладач   Петрова І.В. к.і.н., доц. каф. історії та права

Рецензенти: Померанський І.В., доц., к.юр.н., доц. кафедри приватного права
Черновицького національного університету ім. Ю.Федьковича.
Ганич О.А., к.юр.н., Директор інституту післядипломної освіти
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Відповідальний за випуск
В.о. завідувача кафедри

к.і.н. Дмитрик І.О.

Затверджено навчально-методичним відділом ДонНТУ, протокол
№ 5 від 15 грудня 2015р.

Розглянуто на засіданні кафедри історії та права,
протокол № 4 від 30 листопада 2015р.

Донецький національний
технічний університет, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ТЕМАТИКА ТА СТРУКТУРА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	5
1. Практичне заняття № 1. Конституційне право України	5
2. Практичне заняття № 2. Основи цивільного права України	14
3. Практичне заняття № 3. Основи трудового права України	22
4. Практичне заняття № 4. Основи кримінального права України	29
2. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	36

ВСТУП

Процес розбудови в Україні незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, закріплений Конституцією 1996 р., нагально потребує утвердження в нашому суспільстві справедливості, правової та матеріальної захищеності особи, взаємовідповідальності громадянина і держави, удосконалення законодавства і правової системи в цілому. Важливою передумовою на шляху до правової держави є підвищення теоретичної та професійної підготовки майбутніх фахівців і загальної правової культури населення. І в цьому неоціненну допомогу як майбутньому фахівцеві, так і пересічному громадянину України може надати вивчення основ права.

Предметом навчальної дисципліни було обрано національну правову систему України в різнобічних проявах її функціонування та значення для суспільства. Мета дисципліни – формування знань студентів про сутність, складові частини та основні засади функціонування правової системи, підвищення правової культури і правосвідомості майбутніх фахівців. Стратегічною метою є вироблення навичок щодо практичного застосування студентами різногалузевих правових норм, формування особистості, яка володіє юридичними знаннями та вміє аналізувати нормативно-правові джерела. Завдання: оволодіння студентами основними поняттями правової науки і методами юридичних знань; засвоєння теоретичного матеріалу; розгляд і вирішення студентами практичних ситуацій, що виникають у сфері правовідносин; ознайомлення студентів з основними галузями права; набуття навичок правової діяльності та поведінки.

Практичне заняття як організаційна форма навчання являє собою основну ланку процесу навчання. Його відмінність від інших форм полягає у тому, що воно орієнтує студентів на вияв більшої самостійності в навчально-пізнавальній діяльності, оскільки під час практичного заняття поглиблюються, систематизуються та контролюються знання студентів, отримані в результаті самостійної позааудиторної роботи над першоджерелами (нормативно-правовими актами), додатковою літературою. Дидактична мета практичного заняття – це закріплення знань, перетворення їх на переконання, перевірка знань, поєднання вмінь і навичок, самостійна робота із законами та підзаконними актами, розвиток культури мовлення, формування вмінь аргументування своєї точки зору, відповіді на запитання слухачів, слухання інших, постановка питань, розгляд ситуаційних завдань.

Запропоноване видання за тематикою і змістом відповідає вимогам програми навчального курсу з «Основ права України» та враховує результати плідної праці українських вчених-правознавців Г.Яновицької, В.Кучера, В.Кузнецова, А.Савченко, В.Погорілка, В.Федоренка, П.Фріса, О.Бориславської, І.Заяць, С.Різник, О.Бондар, О.Ганзенка, І.Сна та ін. Запропоновані в методичних рекомендаціях питання для практичних завдань сформульовані так, щоб зорієнтувати студентів на систематичне вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу: «Трудового права України», «Політології», «Основ економічної теорії», «Конституційного права України». Видання спонукає до активної творчої роботи і рекомендоване тим, хто прагне навчитися аналізувати, оцінювати та розв'язувати сучасні проблеми економічного, політичного, державно-правового та культурного життя українського суспільства.

1. ТЕМАТИКА ТА СТРУКТУРА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1. Конституційне право України

План

1. Конституційне право України: поняття, система, принципи.
2. Конституція України: поняття та правова природа. Український конституціоналізм.
3. Основи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Громадянство України.
4. Форми прямого народовладдя в Україні.
5. Конституційні основи організації державної влади в Україні (Президент України; Верховна Рада України; Кабінет міністрів України; Конституційно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади; Конституційно-правові основи правосуддя).
6. Місцеве самоврядування: поняття та принципи. Автономна Республіка Крим.

Методичні рекомендації до практичних занять:

У межах цієї теми студенти мають знати, що у системі національного права України провідною галуззю є конституційне право України. Конституційне право – це провідна галузь національного права, яка закріплює демократичні принципи організації публічної влади, взаємовідносини влади з людиною та громадянським суспільством. У межах вивчення першого питання рекомендується надати визначення предмета і метода Конституційного права України, охарактеризувати основні принципи конституційного права (загальні та спеціальні), основні напрями та види конституційно-правових досліджень у сучасній українській юридичній науці, визначити їх методологію та особливості. Надалі викладач пропонує студентам охарактеризувати систему конституційного права України, внутрішню побудову (структуру) норм конституційного права України та її основні елементи. Після вивчення попередніх проблем рекомендується студентам надати визначення поняття джерела конституційного права та охарактеризувати його основні властивості, запропонувати системну класифікацію сучасних джерел конституційного права із застосуванням різних критеріїв для їх розподілу.

Під час розгляду другого питання необхідно надати визначення терміну «конституція», розкрити основні юридичні ознаки Конституції України, охарактеризувати процес становлення традицій українського конституціоналізму, визначити й класифікувати головні функції Основного закону та здійснити їх правовий аналіз. Загальновідомо, що конституція – це система правових норм певної держави, яка ухвалюється в особливому порядку, має найвищу юридичну силу і регулює найбільш важливі суспільні відносини в сфері організації та функціонування органів державної влади, державно-територіального устрою та правового статусу людини і громадянина. Оскільки Конституція України має особливий порядок прийняття і внесення змін, то викладач рекомендує студентам розглянути сутність і зміст Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України. Наприкінці вивчення цього питання рекомендується перерахувати основні види гарантій (сукупність нормативно- й організаційно-правових механізмів правового захисту Конституції України), що забезпечують режим конституційної законності в усіх сферах суспільного і державного ладу нашої держави.

Відповідно до Конституції України вищими формами безпосереднього здійснення народом влади визначено вибори і референдуми, на основі яких забезпечується формування інтересів у суспільстві, узгодження й координування цих інтересів, прояв волі народу як через формування представницьких органів держави та органів самоврядування і прийняття ними відповідних рішень, насамперед, у формі законів, так і через прийняття рішень безпосередньо громадянами. Саме тому студентам під час вивчення третього питання пропонується перерахувати види форм безпосереднього народовладдя в Україні, охарактеризувати існуючі виборчі системи (мажоритарна, пропорційна, змішана), презентувати поширені в науковій літературі класифікації виборів (як основні критерії для класифікації виборів потрібно обрати такі: за об'єктом, суб'єктом, територією, часом). Надалі студентам рекомендується ознайомитися з такими нормативно-правовими актами, що регулюють процес народного волевиявлення: «Про Центральну виборчу комісію» (1997 р.), «Про Державний реєстр виборців» (2007 р.), «Про вибори народних депутатів України» (2012 р.). Наприкінці вивчення третього питання необхідно надати визначення поняття «референдум», презентувати їх класифікацію, використовуючи такі критерії, як: а) предмет референдуму; б) правова сила рішень референдуму; в) підстави проведення; г) суб'єкти ініціювання; д) територія проведення референдуму; е) час проведення; є) формула питань референдуму. Також необхідно розглянути структуру референдного процесу, розкрити зміст його основних стадій (на прикладі одного з видів референдуму). Наприкінці вивчення цього питання рекомендується перерахувати основні види юридичної відповідальності за порушення виборчого та референдного законодавства.

Розглядаючи четверте питання вказаної теми, студенти повинні знати, що собою представляє конституційно-правовий статус особи, структурні елементи цього статусу, його види та ін. Під конституційно-правовим статусом особи розуміють загальні, основоположні начала, за допомогою яких у Конституції визначаються основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, а також гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватися і розпоряджатися економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями, благами; користуватися свободою дій і поведінки в межах конституції та інших законів. Одним із визначальних факторів у характеристиці правового становища та статусу особи є громадянство. Громадянство – це структурний елемент правового статусу особи, який розкриває головний зміст зв'язку людини і держави, взаємовідносин громадянина з державою та суспільством. Підставами і умовами набуття громадянства України відповідно до Ст. 11 Закону «Про громадянство» (2001 р.) України є: 1) народження; 2) походження; 3) прийняття до громадянства України; 4) поновлення громадянства України; 5) інші підстави, передбачені міжнародними договорами України, які ратифіковано Верховною Радою України. Особливим та найважливішим елементом конституційно-правового статусу людини в Україні є її права, свободи та обов'язки.

У п'ятому питанні потрібно охарактеризувати конституційні основи організації державної влади в Україні. Відповідно до теорії поділу влади законодавча гілка є одним із проявів єдиної верховної влади та являє собою одну з трьох самостійних, формально незалежних гілок державної влади. Парламент – це найвищий загальнонаціональний представницький орган влади, який обирається народом країни – її громадянами (виборчим корпусом), а інколи частково призначається, який здійснює визначені законодавством повноваження у різних сферах суспільного і державного життя, провідними серед яких є повноваження законодавчого, установчого і контрольного характеру. Відповідно до ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Це означає, що виключно до компетенції Верховної Ради України належить прийняття законів України – законодавчих актів, які після Конституції України мають найвищу юридичну силу та яким повинні відповідати нормативно-правові акти всіх інших державних органів та органів місцевого самоврядування. Розглядаючи п'яте питання, студент повинен надати визначення Верховної ради – парламенту України, охарактеризувати наступні чинники: а) основні її функції (представницьку, установчу, законодавчу, програмну, оборонну, зовнішньополітичну, бюджетно-фінансову, контрольную, арбітражну, кадрову та

ін.) та повноваження; б) склад та структуру Верховної Ради; в) основні форми роботи парламенту України, г) основні стадії законодавчого процесу; д) конституційно-правовий статус народного депутата України. Також викладач рекомендує наприкінці вивчення цього питання охарактеризувати юридичний статус Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Під час студіювання п'ятого питання, користуючись чинною нормативно-правовою базою, потрібно охарактеризувати конституційно-правовий статус Президента України. Регламентації правового статусу Президента України присвячений розділ V Конституції України. У цьому розділі визначається обсяг повноважень Президента, порядок їх здійснення, форми взаємодії Президента з органами різних гілок державної влади. Визначений у статті 102, статус Президента України дає підстави розглядати його як офіційного представника держави і державної влади в цілому, а не якоїсь однієї з її гілок – законодавчої, виконавчої чи судової. Як глава Української держави Президент є найвищою посадовою особою в державі. Він наділений повноваженнями виступати від імені України як у середині країни, так і у міжнародних відносинах. Тому у п'ятому питанні пропонується розглянути функції та повноваження Президента України, підстави дострокового припинення його повноважень, конституційно-правовий статус Ради національної безпеки й оборони України.

Виклад п'ятого питання рекомендується продовжити аналізом структури органів виконавчої влади, визначенням їх повноважень. Наприклад, потрібно зазначити, що функціональне призначення виконавчої влади полягає насамперед у виконанні Конституції та законів України, а також інших актів, що ухвалюються органом законодавчої влади, іншими органами державної влади. До системи органів виконавчої влади входять Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України, уряд Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади в областях, районах, містах Києві та Севастополі, тобто – місцеві державні адміністрації. Система органів виконавчої влади, їх правовий статус регулюються Конституцією України (розділ VI), Законом України «Про Кабінет Міністрів України» (2006 р.), Законом України «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.), іншими законами, а також указами Президента України. Кабінет Міністрів України є колегіальним органом. Уряд ухвалює рішення після обговорення питань на його засіданнях. Завданнями Кабінету Міністрів України є наступні: 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; 2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і гармонійного розвитку особистості; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розробки, затвердження і виконання інших державних цільових програм; 5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; 6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону; 7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 8) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю. Кабінет Міністрів відповідальний перед Президентом та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. Окрім прем'єра, до нього входять перший віце-прем'єр, три віце-прем'єри та міністри.

Особливо виняткову роль у системі стримувань і противаг, що мають блокувати переростання демократичної держави у тоталітарну, відіграє судова влада. Здійснення

судової влади уособлюється у діяльності відповідних державних органів – судів. Суд – це орган держави, який покликаний охороняти від будь-яких посягань інтереси людини і громадянина, суспільства і держави, шляхом здійснення правосуддя та застосування заходів державного примусу щодо суб'єктів, які порушують встановлений правопорядок. Організація і діяльність судової влади в Україні регламентується Конституцією України (розділ 8, 12), Законами України «Про судоустрій і статус суддів» (2010 р.), «Про Конституційний Суд України» (1996 р.), «Про Вищу раду юстиції» (1998 р.), Кримінальним процесуальним кодексом України (2012 р.), Цивільним процесуальним кодексом України (2004 р.), Кодексом адміністративного судочинства України (2005 р.) та ін. нормативно-правовими актами. Особливе місце в системі судової влади України обіймає Конституційний Суд. Він є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд покликаний забезпечувати відповідність законів та інших актів органів державної влади конституції України. На нього покладається також здійснення функції тлумачення положень Конституції та законів України. Конституційний Суд покликаний забезпечувати конституційний правопорядок у державі.

У шостому питанні викладач рекомендує охарактеризувати територіально-адміністративний устрій України та систему місцевого самоврядування. Загальновідомо, що місцеве самоврядування, як самостійний конституційно-правовий інститут, встановлюють норми законодавства України, що регулюють відносини, які стосуються визначення системи місцевого самоврядування, його основних засад, організаційної, правової та фінансової основ місцевого самоврядування, питань щодо порядку формування органів та інших інституцій місцевого самоврядування та їхньої діяльності. Правові норми, що утворюють конституційно-правовий інститут місцевого самоврядування України, містяться в розділі 11 Конституції України, у Законах України «Про місцеві вибори» (2015 р.), «Про всеукраїнський референдум» (2012 р.), «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.), «Про столицю України – місто-герой Київ» (1999 р.), «Про органи самоорганізації населення» (2001 р.) та в інших нормативно-правових актах.

Ситуаційні завдання:

Задача 1. Ініціативна група громадян звернулася до Центральної виборчої комісії із заявою про призначення всеукраїнського референдуму з питання зменшення розміру ввізного мита на автомобілі іноземного виробництва, випущені до 2008 р. У своїй заяві вони зазначили, що зібрали на підтримку проведення референдуму підписи громадян України у 20 областях України. При цьому у 17 областях – понад 110 тис. підписів, у 3 областях – від 100 до 109 тис. підписів громадян України.

Дайте конституційно-правову оцінку ситуації. Чи виконані всі підстави для призначення референдуму? Який суб'єкт має призначати референдум у даній ситуації? Чи до належного суб'єкта звернулася ініціативна група громадян із заявою?

Задача 2. Виборці одного із одномандатних виборчих округів вирішили позбавити народного депутата України, обраного в їхньому окрузі, депутатського мандата через невиконання ним передвиборних обіцянок.

Чи існує юридичний механізм позбавлення народного депутата депутатського мандата? Які правові підстави передбачає для цього конституційне законодавство? Чи зможуть виборці, відповідно до чинного законодавства, здійснити своє бажання? Яке ваше ставлення до інституту відкликання депутата?

Задача 3. Громадянка України Петренко вийшла заміж за громадянина Великобританії. Протягом двох років вони проживають на території України. У них народилася дитина.

За яких умов дитина має право набути громадянства України? Яким законом слід керуватися при визначенні громадянства дитини? Який порядок вирішення цього питання? Який орган буде вирішувати питання про громадянство дитини?

Задача 4. Громадянин Бондаренко був затриманий працівниками обласного відділу МВС України під час мирної акції протесту проти хаотичної забудови Києва 23 червня 2014 року. 27 червня того ж року без пояснення причини затримання його відпустили. Того ж дня громадянин Бондаренко направив до Конституційного суду конституційне подання про неконституційність дій органів МВС України. Дати юридичний аналіз викладеним фактам. Обґрунтувати дії органів МВС та громадянина Бондаренко. Яка компетенція Конституційного Суду України? Як вирішити це питання?

Задача 5. У день виборів громадянин Сердюк, перевіряючи списки виборців, не виявив свого прізвища. У зв'язку з цим голові дільничної виборчої комісії від нього була направлена письмова заява з проханням про внесення до списків. Голова відмовив у розгляді заяви, оскільки це, на його думку, не належить до його компетенції. Які дії має вчинити виборець для усунення порушеного права? Який орган має вирішити питання про внесення виборця Сердюка до списків? Яка відповідальність за неправильність списків може бути застосована і до яких суб'єктів?

Задача 6. Кандидат у депутати Верховної Ради України під час передвиборчої кампанії був підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються у судовому порядку. Чи діє в даному випадку принцип недоторканості кандидата в депутати? Дайте юридичний аналіз викладеним фактам. Які нормативні акти регулюють відповідні питання?

Ключові поняття теми:

Конституція – це Основний установчий юридичний акт країни, який має найвищу юридичну дію (усі закони й інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Конституції та повинні їй відповідати) і є основою національної правової системи (оскільки містить принципові положення всіх інших галузей права)

Суверенітет (фр. *souverainet* – верховна влада) – повністю незалежне від будь-яких сил, обставин та осіб верховенство, незалежність суб'єктів влади при прийнятті ними політичних рішень, незалежність держави у внутрішній і зовнішній політиці.

Держава – це організація суверенної політичної публічної влади, яка структурована і правовим шляхом нормована, що здійснює контроль над даною територією за допомогою апарату управління і виступає від суспільства при вирішенні внутрішніх і зовнішніх питань.

Законодавча влада – органи представницької влади, що мають виключне право на законодавче регулювання життя країни.

Виконавча влада – органи влади, що забезпечують виконання законів і здійснюють повсякденне управління державою на основі нормотворчої діяльності, управління галузями суспільного господарювання, функціонування органів і установ державного апарату, забезпечення громадського порядку і стабільності, забезпечення виконання рішень.

Судова влада – органи державної влади, покликані здійснювати правосуддя, виступати арбітром у конфліктах, контролювати виконання законів, наглядати за правопорядком, забезпечувати дотримання прав і свобод громадян.

Парламент (від лат. «*parlare*» – розмовляти) – вищий орган законодавчої та представницької влади у республіках. В Україні парламентом є Верховна Рада України.

Республіка (від лат. «*Res publicae*» – справа народу, загальна справа) – форма державного правління, за якої джерелом влади виступає народ, а формування органів влади здійснюється за принципом виборності.

Президент (від лат. «*praesidentis*» – той, що сидить попереду) – виборний голова держави за республіканської форми правління. Зазвичай виконує функції міжнародного представництва держави, може очолювати виконавчу гілку влади.

Унітарна держава (від лат. «unitas» – єдність, цілісність) – форма територіального устрою держави, за якої адміністративні одиниці позбавлені ознак державності. Україна є унітарною державою.

Місцеве самоврядування – гарантоване право і реальна спроможність місцевих територіальних співтовариств самостійно, незалежно та ефективно вирішувати питання місцевого значення в межах визначених законом повноважень і ресурсів.

Демократія (від грецьк. «demos» – народ та «kratos» – влада) – народовладдя; різновид політичного режиму, в якому джерелом на носієм влади є народ, а метою влади виступає реалізація прав та свобод громадян. Розрізняють пряму та представницьку демократії.

Референдум (від лат. «referendum» – те, що має бути повідомлено) – форма прямої демократії, за якої вирішення окремого питання чи групи питань державної політики виноситься на народне голосування.

Вибори – спосіб формування органів державної влади і наділення повноваженнями посадової особи шляхом волевиявлення громадян.

Права та свободи людини – принципи відносин між державою та громадянином, що забезпечують останньому свободу діяльності чи отримання благ.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Місце та роль конституційного права в системі національного права України.
2. Джерела конституційного права України.
3. Конституція України – Основний Закон держави й суспільства.
4. Характеристика загальних положень конституційного устрою України.
5. Правовий статус людини й громадянина в Україні.
6. Види конституційних прав і свобод в Україні.
7. Вибори Президента і парламенту в Україні.
8. Референдум як форма прямої демократії.
9. Законодавча влада в Україні. Повноваження Верховної Ради України.
10. Виконавча влада в Україні: Повноваження Кабінету Міністрів України.
11. Система судових органів України: поняття, структура.
12. Поняття й система правоохоронних органів в Україні.

Запитання для самоконтролю:

1. Що собою являє конституційне право України як галузь права?
2. Якими є структура та загальні принципи Конституції України? Як відбувається внесення змін до Конституції?
3. Які повноваження та функціональні обов'язки мають законодавча, виконавча, судова гілки влади та голова держави?
4. Що собою являє парламент та уряд України? Які прерогативи власної діяльності вони мають? Як взаємодіють два вищі органи державної влади?
5. Які принципи виборчого процесу здійснюються в Україні? Що собою являє виборча система України? Як відбувається обрання Президента, проводяться вибори до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування?
6. Які права та обов'язки є у людини і громадянина в Україні?
7. Чим за формою державного правління та устрою є Україна?
8. Що собою являє прокуратура України?
9. Яким є конституційний статус місцевого самоврядування в Україні?
10. Що таке референдум та принципи його проведення?

Тести для самостійного опрацювання:

1. Форма державного правління, побудована на принципі виборності влади, називається:

- а) республіка;
- б) демократія;
- в) громадянське суспільство;
- г) охлократія;
- д) парламентська монархія.

2. Форма адміністративно-територіального устрою держави, за якої адміністративні одиниці полишені ознак державності, називається:

- а) правова держава;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) унітарна держава;
- д) автономія.

3. Держава, яка свою владу підпорядковує праву і волі суверенного народу, захищає свободу особистості та де діє принцип «Всі громадяни є рівними перед законом», має назву:

- а) соціальна держава;
- б) демократія;
- в) громадянське суспільство;
- г) тоталітаризм;
- д) правова держава.

4. Вищим органом законодавчої влади в Україні є:

- а) Рада національної безпеки і оборони;
- б) Державна Дума;
- в) Кабінет Міністрів;
- г) Верховна Рада;
- д) Президент.

5. Згідно з Конституцією Президент України виконує наступні функції:

- а) голова виконавчої влади;
- б) голова законодавчої влади;
- в) голова держави та гарант конституції;
- г) голова судової влади.

6. Україна за формою державного устрою є:

- а) демократією;
- б) президентською республікою;
- в) парламентською республікою;
- г) президентсько-парламентською республікою;
- д) парламентсько-президентською республікою.

7. Джерелом влади в Україні є:

- а) партії;
- б) держава;
- в) людина;
- г) народ;
- д) суспільство.

8. В Україні на виборах до Верховної Ради застосовується виборча система, znana як:

- а) пропорційна;
- б) мажоритарна;
- в) змішана.

9. До групи громадянських свобод належить:
- а) право на життя та достойне існування;
  - б) свобода пересування та вибору виду професійної діяльності;
  - в) право на національну та культурну ідентичність;
  - г) свобода слова, друку, зібрань та виступів;
  - д) свобода сумління та світогляду.
10. Якою є кількість депутатів у Верховній Раді України?
- а) 100;
  - б) 150;
  - в) 250;
  - г) 350;
  - д) 450.

Рекомендована література:

Основна:

1. Балакірєва Р.С. Конституційне право України : навч. посіб. [Текст] / Р.С. Балакірєва. – К. : ЦУЛ, 2003. – 210 с.
2. Конституційне право України : Підруч. для юрид. вузів [Текст] / За ред. проф. В.Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 2000. – 732 с.
3. Костюченко О.А. Конституційне право України : навч.-метод. посіб. [Текст] / О.А. Костюченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 115 с.
4. Майданник О.О. Конституційне право України : навч. посіб. [Текст] / О.О. Майданник. – К. : Алерта, 2011. – 380 с.
5. Молдован В.В. Конституційне право України: Опорні конспекти; словник. Довідник. [Текст] / В.В. Молдован, В.Ф. Мелашенко. – К. : Юмана, 1996. – 272 с.
6. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підруч. [Текст] / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К. : ТОВ «КНТ», ТОВ «Видаництво Ліра-К», 2011. – 532 с.
7. Теліпко Т.В. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посіб. [Текст] / Т.В. Теліпко. – К. : ЦУЛ, 2009. – 568 с.

Додаткова:

1. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник [Текст] / за заг. ред. проф. Олійника А.Ю. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 552 с.
2. Антонович М. Права національних меншин в Україні: національне законодавство та міжнародно-правові стандарти [Текст] / М. Антонович // Право України. – 2004. – №6. – С.9-12.
3. Вакуленко Т. Право на захист відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод людини [Текст] / Т. Вакуленко // Право України. – 2004. – №2. – С.38-42.
4. Даниленко А.П. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект [Текст] / А.П. Даниленко // Право і суспільство. – 2013. – №6. – С.187-190.
5. Дроботова Т. Інститути народовладдя і забезпечення демократизму державно-правового режиму сучасної України [Текст] / Т. Дроботова // Юридична Україна. – 2010. – № 3. – С.39-45.
6. Кирилюк Д. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх імплементація у законодавстві України [Текст] / Д. Кирилюк // Юридичний журнал. – 2005. – №10. – С.29-31.
7. Конституційне право України : підручник [Текст] / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць; за заг. ред. В.І. Чушенка. - Вид. 2-е, допов. і переробл. – К. : Ін Юре, 2009. – 547 с.

8. Конституційне право України: Підручник [Текст] / за заг. ред. В.Л. Федоренка. – 4-е вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В.М. Шаповала. – К. : 2012. – 727 с.
9. Ластовецький А. Право на підприємницьку діяльність у ракурсі становлення інституту державно-правової охорони конституційних прав і свобод громадян [Текст] / А. Ластовецький // Право України. – 2004. – №2. – С.43-48.
10. Лекція професор О. Литвака «Організаційно-правовий статус прокурора» [Текст] // Право України. – 2015. – №6. – С.123-126
11. Примуш М. Право і утворення політичних партій [Текст] / М. Примуш // Право України. – 2004. – №1. – С.22-25.
12. Сергієнко Г. Конституційно-правове регулювання відносин Української держави і релігійних організацій та гарантування свободи віросповідання: до питання їх взаємозв'язку [Текст] / Г. Сергієнко // Право України. – 2004. – №12. – С.12-16.
13. Тертишник О.І. Концептуальні помилки та проблеми судово-правової реформи [Текст] / О.І. Тертишник // Право і суспільство. – 2013. – №1. – С.140-144.
14. Толмач О. Право людини на життя та його гарантії у сфері соціального забезпечення [Текст] / О. Толмач // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №3. – С.68-71.
15. Рабінович С. Природно-правова аргументація у практиці Конституційного Суду України [Текст] / С. Рабінович // Вісник Конституційного суду України. – 2009. – №4. – С.103-113.
16. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави [Текст] / О. Петришин // Право України. – 2013. – №8. – С.63-71.
17. Руденко М. Прокуратура України у правозахисній системі держави: теоретичні та практичні аспекти [Текст] / М. Руденко // Право України. – 2004. – №6. – С.6-8.
18. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України [Текст] / О. Скрипнюк // Право України. – 2012. – №3/4. – С.404-410.
19. Совгиря О. Правове регулювання формування уряду: досвід зарубіжних країн та проблеми вітчизняного законодавства [Текст] / О. Совгиря // Вісник Київського національного університету ім. Шевченка. Сер. Юридичні науки. – 2011. – №4 (№89) – С.38-41.
20. Чернобай А. Питання правового статусу осіб, вимушених залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Криму та обставин, пов'язаних з проведенням АТО на території України [Текст] / А. Чернобай // Вісник прокуратури. – 2014. – № 8. – С. 23-32.
21. Шаповал В. Парламент: порядок законотворення [Текст] / В. Шаповал // Право України. – 2015. – № 6. – С.165-179.
22. Шаповал В. Парламент: функціональні характеристики [Текст] / В. Шаповал // Право України. – 2015. – № 5. – С.54-72.
23. Шаповал В. Конституційне право як галузь, наука і навчальна дисципліна [Текст] / В. Шаповал // Право України. – 2014. – № 8. – С.178-198.
24. Янюк Н. Правове регулювання взаємодії місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій: проблема делегування повноважень [Текст] / Н. Янюк, О. Бориславська // Право України. – 2006. – № 6. – С.19-24.

Практичне заняття № 2. Основи цивільного права України

План

1. Предмет і метод цивільного права. Поняття, види та структура цивільних правовідносин.
2. Особисті немайнові права фізичних осіб.
3. Поняття та загальна характеристика права власності в Україні. Захист права власності та інших речових прав.
4. Право інтелектуальної власності. Авторське право і суміжні права.
5. Зобов'язальне право.
6. Спадкове право. Особливості спадкування окремих видів майна.

Методичні рекомендації до практичних занять:

Цивільне право регулює майнові та особисті немайнові відносини. Готуючись до відповіді на перше питання, студентам варто пам'ятати, що система цивільного права України передбачає об'єднання цивільно-правових норм в окремі правові інститути та їх розподіл на дві частини – загальну та особливу. Охарактеризуйте джерела цивільного права, зокрема, норми Конституції України (1996 р.), Цивільний кодекс України (2003 р.), Закони України «Про господарські товариства» (1991 р.), «Про оренду майна державних підприємств і організацій» (1992 р.), «Про приватизацію майна державних підприємств» (1992 р.), «Про приватизацію невеликих державних підприємств» (1992 р.) та ін.

Охарактеризуйте сутність, зміст та специфіку цивільних правовідносин. Перерахуйте основних суб'єктів цивільних правовідносин. Окремо визначте поняття юридичної особи. Варто зазначити, що суб'єктами цивільних правовідносин є особи, відособлені в майновому й організаційному плані. У зв'язку із цим вони самостійні й незалежні один від іншого, а також рівні у правах. Цивільним правовідносинам мають передувати певні юридичні факти, які поділяються на дії та події. Дії є результатом свідомої діяльності людей, а події виступають юридичними фактами, настання яких не залежить від волі чи дій людини. Дії, у свою чергу, поділяються на правомірні та неправомірні. Неправомірні дії підрозділяються на злочини й провини. Охарактеризуйте процедуру визнання правочину недійсним, поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані, правові наслідки визнання недійсності правочину (юридичні, майнові, додаткові майнові наслідки)

Під час вивчення другого питання спочатку з'ясуйте, що собою являють особисті немайнові права фізичних осіб (право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканість житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, недоторканність ділової репутації, право на донорство, право на свободу об'єднання та мирні зібрання та ін.), наведіть їх основні ознаки. Наприкінці вивчення цього питання необхідно охарактеризувати основні способи захисту суб'єктивних цивільних прав, серед яких слід згадати: 1) загальні способи захисту (визнання права; визнання правочину недійсним; відновлення становища, яке існувало до порушення права, та припинення дій, які порушують право; примусове виконання обов'язку в натурі; припинення або зміна правовідношення; відшкодування збитків; компенсація моральної шкоди; визнання незаконним акта державного органу або органу місцевого самоврядування); 2) спеціальні способи захисту (поновлення немайнових прав фізичних осіб у випадку порушення, право на спростування неправдивої інформації та право на відповідь, заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права).

Розглядаючи третє питання, варто пам'ятати, що право власності є центральним у громадянському суспільстві та в ринковій економіці. Право власності – це право особи вільно володіти, розпоряджатися та користуватися майном або річчю у власних або суспільних інтересах. З'ясуйте форми власності, які є за чинним законодавством. Певне майно або певні речі (бойова зброя та вибухівка, деякі отруйні, хімічні, наркотичні речовини тощо) не можуть вільно знаходитися у власності громадян, вони перебувають лише у власності держави. З'ясуйте, які об'єкти цивільних правовідносин знаходяться у цілковитій власності держави чи в комунальній власності. Право власності (як й інші права) можна захищати. До способів захисту права власності відносяться віндикаційний позов, негативний позов, позов про визнання права власності. Охарактеризуйте кожний із видів позовів.

Окремим видом права власності є право інтелектуальної власності. Охарактеризуйте зміст цього інституту цивільного права. Визначаючи поняття «право інтелектуальної власності», слід враховувати, що воно може вживатися у суб'єктивному та об'єктивному розумінні. В об'єктивному розумінні право інтелектуальної власності – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у процесі створення, легітимації, використання та захисту результатів інтелектуальної, творчої діяльності. У суб'єктивному розумінні право інтелектуальної власності – особисті немайнові та майнові права особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності, визначені Цивільним кодексом та іншим спеціальним законодавством. Після визначення терміну «право інтелектуальної власності» слід перерахувати основні об'єкти права інтелектуальної власності (літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці). Надалі рекомендується надати перелік основних суб'єктів права інтелектуальної власності: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності; інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності. Наприкінці студіювання цього питання студенти повинні звернути свою увагу на механізм захисту прав інтелектуальної власності та надати визначення терміну «авторське право», надати перелік об'єктів та суб'єктів авторських відносин.

Під час розгляду п'ятого питання варто пам'ятати, що зобов'язальне право є найбільшою підгалуззю цивільного права. Норми зобов'язального права регулюють відносини майнового обігу, що виникають при переході матеріальних та інших благ в економічній формі товару від однієї особи до іншої. Зобов'язання можуть бути договірними або недоговірними. При договірному зобов'язанні укладаються угоди, подібні за видами, як і загалом у цивільному праві. Найбільш поширеними видами цивільно-правових договорів є: 1) договори про передачу майна у власність (наприклад, договори купівлі-продажу, обміну, дарування, ренти, довічного утримання тощо); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (договори найму (оренди), прокату, лізингу, позички); 3) договори про виконання робіт (договір підряду); 4) договори про надання послуг (договори перевезення, зберігання, страхування, доручення, комісії); 5) договори, пов'язані з розрахунково-кредитними відносинами (кредитний договір, договір банківського вкладу); 6) договір про спільну діяльність (спільна діяльність, просте товариство); 7) договори про передачу результатів творчої діяльності (договір комерційної концесії, договори на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності). Надалі з'ясуйте поняття строків, якості, способів, місця та предмету виконання зобов'язання. Слід пам'ятати, що при невиконанні зобов'язань настає цивільно-правова відповідальність, яка зазвичай проявляється у вимозі відшкодувати збитки, заподіяні невиконанням зобов'язань. Визначте сутність зобов'язання з відшкодування шкоди, перерахуйте та охарактеризуйте основні її види (наприклад, відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду; відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою; відшкодування

майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину; відшкодування шкоди, завданої актами законодавчої та виконавчої влади; відшкодування шкоди, завданої малолітньою, неповнолітньою або недієздатною особою тощо).

Під час вивчення останнього питання слід пам'ятати, що спадкування є перехід прав та обов'язків у вигляді спадку від однієї фізичної особи (тобто спадкодавця) до іншої фізичної особи, юридичної особи чи держави (тобто спадкоємця). У відповіді на шосте питання доцільно акцентувати увагу на видах спадкування. Загальновідомо, що спадкування може здійснюватися за заповітом або за законом (якщо немає заповіту). З'ясуйте черговість спадкоємців за законом. Охарактеризуйте поняття «спадкова маса», «місце відкриття спадку», «час відкриття спадку», «заповіт». З'ясуйте принципи укладання та зміст основних елементів заповіту. Також рекомендується розкрити питання про внесення до заповіту як загальних, так і спеціальних розпоряджень (заповідальної відмови, покладення на спадкоємця обов'язку вчинення певних дій, визначення умови отримання спадщини, підпризначення спадкоємця, встановлення сервітуту, призначення виконавця заповіту). Викладач акцентує увагу студента на тому, що потрібно відповідно до ст. 1251 та 1252 ЦК розглянути випадки, коли заповіт може бути посвідчений посадовою, службовою особою органу місцевого самоврядування або іншою посадовою, службовою особою. Наприкінці відповіді на шосте питання необхідно розглянути процедуру визнання заповіту недійсним.

Ситуаційні завдання:

Задача 1. М.Вересень уклав з О.Зимою договір позики на суму 10 тис гривень. На підтвердження факту отримання позики М.Вересень видав О.Зимі боргову розписку зі своїм підписом. Чи можна вважати, що форма правочину в даному випадку дотримана? Проаналізуйте ст. 207 та 1047 ЦК України.

Задача 2.

17 квітня 2012 р. В.Горшкова придбала в універмазі зимові чоботи. Через деякий час до неї в гості прийшла подруга і переконала її в тому, що чоботи такого фасону вже вийшли з моди і їй слід поміняти куплене на іншу пару. 4 травня 2012 р. В.Горшкова з'явилася в універмазі та попросила обміняти придбані чоботи на чоботи іншого фасону. Однак працівники універмагу відмовились це зробити, пославшись на пропуск В.Горшковою встановленого Законом України «Про захист прав споживачів» 14-денного строку. В.Горшкова наполягала на своїх вимогах, вказуючи на те, що: а) 26 квітня і 3 травня 2012 р. були вихідні дні; б) 1 і 2 травня 2012 р. були святкові дні; в) з 19 по 23 квітня 2012 р. вона була хвора, що підтверджується довідкою лікаря. Крім того, на думку В.Горшкової, не може йти мова про пропуск вказаного строку, оскільки його обчислення має починатися з настанням зимового періоду. Проаналізуйте ст. 253-255 ЦК України та відповідні положення Закону України «Про захист прав споживачів» і вирішіть спір.

Задача 3. Під час шлюбу подружжя Дерев'янка придбало трьохкімнатну квартиру, співвласниками якої, крім них, були вказані троє неповнолітніх дітей. Через розірвання шлюбу Ю.Дерев'янка звернулася до В.Дерев'янка з позовом про поділ майна і про припинення права власності на його частку в квартирі в обмін на грошову компенсацію, оскільки квартира їй потрібна більше, бо з нею залишаються проживати діти, натомість мати В.Дерев'янка має власний будинок, і син міг би переїхати до неї. В.Дерев'янка на судові засідання не з'являвся, і суд, розглянувши справу за його відсутності, позов задовольнив. Чи правомірне рішення суду?

Задача 4. Невірова позичила у брата 20000 гривень, яких їй бракувало для придбання квартири. Через кілька місяців Невірова померла, і брат за заповітом успадкував її квартиру. Повнолітня донька Невірової успадкувала все інше майно матері. Чи припинилось боргове зобов'язання Невірової? Чи може брат Невірової вимагати повернення боргу чи його частини у її доньки?

Задача 5. П. звернулася в суд з позовом до Д. про визнання недійсним заповіту. Позивачка зазначила, що перебувала з О. в шлюбі з 1999 року, проживала в його будинку. 8 липня 2014 року, коли П. перебувала на стаціонарному лікуванні, О. склав заповіт, за яким усе своє майно передав своїй племінниці Д. 15 липня 2014 року О. помер. Позивачка вважає, що заповіт слід визнати недійсним, тому що в останні місяці О. через важку хворобу став психічно неповноцінним, не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними. Свідки, які близько знали померлого, пояснили, що з 1992 року О. важко хворів, останнім часом поводив себе дивно: ночував на кладовищі, говорив нісенітницю, закривався в будинку, нікого не впускав до себе. Ретроспективна судово-психіатрична експертиза, проведена за ухвалою суду, зробила висновок про те, що на момент складання заповіту О. міг не розуміти значення своїх дій. Суд, який розглядав справу, позов задовольнив. Чи правильне рішення постановив суд?

Задача 6. Горбатенко за договором купівлі-продажу придбав у Склярова квартиру. Незабаром з'ясувалося, що квартира волога, перекриття під паркетом прогнило, горизонтальна гідроізоляція має дефекти; на стінах виявлено грибок. У судовому засіданні було встановлено, що про вказані недоліки Скляров знав, напередодні продажу провів ремонт, завдяки чому була прихована вологість стін. Зі свого боку, Скляров пояснив, що, по-перше, при продажі він і не стверджував, що квартира в ідеальному стані, та, по-друге, Горбатенку була надана можливість оглянути квартиру і жодних претензій він не заявив. Проаналізуйте ситуацію.

Ключові поняття теми:

Двостороння реституція – наслідок недійсності правочину, який зобов'язує кожну зі сторін повернути іншій стороні все одержане за правочином, а в разі неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки недійсності не передбачено законом.

Джерело цивільного права – це зовнішня форма вираження цивільно-правових норм, що мають загальнообов'язковий характер.

Договір приєднання – договір, умови якого визначені однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах і можуть бути прийняті іншою стороною не інакше, як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому.

Договірна відповідальність – відповідальність, передбачена сторонами договору за невиконання чи неналежне виконання його умов.

Заповіт секретний – заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

Зберігання – договір, за яким одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, що належить іншій стороні (поклажодавцеві)

Купівля-продаж – договір, за яким продавець зобов'язується передати майно (товар) у власність покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Міна (бартер) – договір, за яким кожна зі сторін зобов'язується передати іншій стороні у власність один товар в обмін на інший.

Найм – договір, за яким одна сторона (наймодавець) передає або зобов'язується передати іншій стороні (наймачу) за плату й на певний строк річ у користування.

Нерухома річ – річ, переміщення якої є неможливим без її знецінення та зміни цільового призначення.

Оферта – адресована конкретному суб'єкту пропозиція укласти договір, що набуває вираження в направленні цьому суб'єктові проекту договору.

Підряд – договір, за яким підрядник зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням замовника, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Позика – договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає у власність іншій стороні (позичальнику) гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошей або рівну кількість речей того самого роду та якості.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Цивільне право як галузь національного права.
2. Поняття, особливості та види цивільних правовідносин.
3. Право на захист цивільних прав та інтересів.
4. Відшкодування збитків та шкоди.
5. Фізична особа: поняття, дієздатність та правоздатність.
6. Поняття та види особистих немайнових прав.
7. Поняття та ознаки юридичної особи.
8. Поняття та види господарських товариств.
9. Поняття та види правочинів.
10. Поняття та види строків позовної давності.
11. Спадкове право.
12. Зобов'язальне право.

Запитання для самоконтролю:

1. Що собою являє цивільне право як галузь права?
2. Що собою являють цивільні правовідносини?
3. Охарактеризуйте принципи спадкування в Україні. Як здійснюється спадкування за законом?
4. Охарактеризуйте джерела цивільного права та Цивільний кодекс України.
5. Що собою являє право власності? Які є форми власності в Україні?
6. Що собою являє договірне право в Україні? Які є види договорів?
7. Що таке право інтелектуальної власності? Як здійснюється захист права інтелектуальної власності та авторського права в Україні?
8. Що таке юридична особа? Які є види юридичних осіб та в чому їх специфіка?
9. Що собою являє підприємницьке право в Україні? Якими є принципи підприємництва?
10. Що таке цінні папери?
11. Що таке недійсні правочини та їх правові наслідки?

Тести для самостійного опрацювання:

1. Цивільні правовідносини – це:
  - а) майнові відносини, врегульовані нормами цивільного права, засновані на юридичній рівності їх учасників;
  - б) відносини, які регулюються або можуть бути врегульовані нормами цивільного права;
  - в) особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників;
  - г) немайнові та особисті майнові відносини, які виникають між суб'єктами цивільного права.
2. Цивільний кодекс України набув чинності:
  - а) 16.01.2004 року;
  - б) 01.01.2005 року;
  - в) 01.01.2004 року;
  - г) 16.01.2003 року.

3. Цивільна правоздатність фізичних осіб – це:
- а) здатність мати цивільні права та обов'язки;
  - б) здатність своїми діями набувати цивільних прав та створювати для себе цивільні обов'язки;
  - в) здатність вільно та самостійно укладати правочини;
  - г) можливість громадян нести самостійну майнову відповідальність.
4. Повна цивільна дієздатність фізичної особи настає:
- а) з досягненням 16 років;
  - б) з досягненням 18 років;
  - в) з досягненням 21 року;
  - г) одночасно із цивільною правоздатністю.
5. Малолітня особа має право:
- а) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
  - б) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
  - в) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
  - г) нести майнову відповідальність за завдану нею шкоду.
6. Піклування встановлюється над:
- а) фізичною особою, визнаною безвісно відсутньою;
  - б) фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена;
  - в) фізичною особою, яка визнана недієздатною;
  - г) малолітньою особою, яка є сиротою або позбавлена батьківського піклування.
7. Договір про надання споживчого кредиту укладається у формі:
- а) усній;
  - б) простій письмовій;
  - в) письмовій нотаріально посвідченій;
  - г) письмовій та підлягає державній реєстрації.
8. Право власності на товари у сторін договору обміну виникає:
- а) одночасно, після отримання кожною зі сторін повідомлення про відвантаження товару;
  - б) з моменту передачі товару у тієї сторони, яка прийняла товар;
  - в) одночасно після укладення договору;
  - г) одночасно після того, як обов'язки з передання товарів виконані обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом.
9. До вимог про розірвання договору дарування застосовується позовна давність:
- а) у шість місяців;
  - б) в один рік;
  - в) у три роки;
  - г) у п'ять років.
10. Договір ренти – це договір, згідно з яким:
- а) одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) нерухоме майно в господарське відання й отримує від неї відповідну компенсацію в грошовій або іншій формі;
  - б) одна сторона (платник ренти) періодично виплачує іншій стороні (одержувачу ренти) певну грошову суму;

в) одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі;

г) одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) у користування майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується постійно виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми.

Рекомендована література:

Основна:

1. Атамась Г.О. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / Г.О. Атамась, А. П. Шелепов, А.М. Якутка. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2004. – С.99-151.
2. Кириченко В.М. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.М. Кириченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – С.100-127.
3. Кравченко В.В. Правознавство [Текст] / В.В. Кравченко. – К. : Атіка, 2005. – С.506-534.
4. Кунченко-Харченко В.І. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.І. Кунченко-Харченко. – К. : Кондор, 2011. – С.139-177.
5. Молдован В.В. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.В. Молдован. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С.100-120.
6. Правознавство: підручник [Текст] / за ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С.408-472.
7. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. проф. В.П. Пастухова. – К. : Алерта, 2006. – С.205-251.

Додаткова:

1. Антошкіна В. Теоретичні та практичні проблеми визначеності цивільно-правових понять і категорій [Текст] / В. Антошкіна // Право України. – 2014. – №12. – С.112-118.
2. Безсмертна Н. Договір страхування в системі цивільно-правових договорів [Текст] / Н.Безсмертна // Право України. – 2004. – №3. – С.34-37.
3. Бервенко С. Щодо концепції класифікації цивільно-правових договорів у сучасному праві України [Текст] / С. Бервенко // Право України. – 2006. – №6. – С.34-38.
4. Бервенко С. Цивільно-правова характеристика укладення договору [Текст] / С. Бервенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №4. – С.10-13.
5. Вавженчук С. Доцільність виокремлення категорії «умовна правоздатність» у цивільному праві України [Текст] / С. Вавженчук, Б. Бондаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №11. – С.3-6.
6. Вавженчук С. Проблема визначення позовної давності в цивільному праві України [Текст] / С. Вавженчук, І. Сирота // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – №2. – С.3-7.
7. Вінник О.М. Господарське право : навч. посіб. [Текст] / О.М. Вінник. – К. : Правова єдність, 2009. – 766 с.
8. Дергачов Є. Визначення поняття та місця інституту спадкування за правом на обов'язкову частку в Цивільному кодексі України [Текст] / Є. Дергачов // Юридичний журнал. – 2010. – № 12. – С.67-69.
9. Заверуха С. Відшкодування збитків як міра цивільно-правової відповідальності [Текст] / С. Заверуха // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 11. – С.17-20.
10. Збірник типових договорів [Текст] – К. : КНТ, 2006. – 112 с.
11. Мазур О.С. Цивільне право України : навч. посіб. [Текст] / О.С. Мазур. – К. : ЦНЛ, 2006. – 384 с.
12. Міхно О. Поняття та види підстав припинення цивільно-правового договору [Текст] / О.Міхно // Право України. – 2004. – №5. – С.135-138.

13. Калаур І. Відмова від договору найму та його розірвання як способи захисту прав наймача [Текст] / І. Калаур // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – №3. – С.7-11.
14. Калаур І. Цивільний кодекс України – основне інституційне джерело регулювання відносин найму [Текст] / І. Калаур // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №11. – С.7-11.
15. Кот О. Способи захисту сторін договору в приватному праві України [Текст] / О. Кот // Право України. – 2014. – №2. – С.220-227.
16. Кухарев О.Є. Спадкове право України : навч. прак. посіб. [Текст] / О.Є. Кухарев. – К. : Правова єдність, 2011. – 222 с.
17. Луць В. Строки і терміни у цивільно-правових договорах: окремі аспекти [Текст] / В. Луць // Право України. – 2015. – №4. – С.11-15.
18. Луць В. Тенденції розвитку договірного права України в сучасних умовах [Текст] / В. Луць // Право України. – 2009. – №8. – С.8-11.
19. Опанасенко О. Характеристика відносин власності при оренді: генезис правового регулювання [Текст] / О. Опанасенко // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – №2. – С.7-11.
20. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України [Текст] / М. Панченко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №12. – С.147-150.
21. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними [Текст] // Вісник Верховного суду України. – 2009. – №1. – С.22-34.
22. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина : підр. [Текст] / З. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 594с.
23. Ромовська З. Українське цивільне право. Право власності : підр. [Текст] / З. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2011. – 246 с.
24. Спасибо-Фатєєва І. Речові права за Цивільним та Господарським кодексом [Текст] / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2015. – №4. – С.60-69.
25. Турлуковський Я. Правова регламентація інституту обов'язкової частки в спадщині: окремі проблеми [Текст] / Я. Турлуковський // Право України. – 2004. – №2. – С.118-121.
26. Хіміч С. Загальні особливості договору дарування нерухомого майна та його оформлення [Текст] / С. Хіміч // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №3. – С.72-74.

Практичне заняття № 3. Основи трудового права України.

План

1. Поняття, предмет, метод та система трудового права України. Основні принципи трудового права України
2. Правове регулювання зайнятості та працевлаштування.
3. Трудовий договір. Порядок прийому на роботу.
4. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку.
5. Заробітна плата. Гарантії та компенсації.
6. Внутрішній трудовий розпорядок та юридична відповідальність за трудовим правом.
7. Трудові спори (конфлікти) та порядок їх вирішення.

Методичні рекомендації до практичних занять:

При вивченні першого питання необхідно ознайомитися з характеристикою предмета трудового права України, з методом регулювання трудових правовідносин. Трудове право за своєю сутністю є правом захисту робітника від експлуатації з боку роботодавця. Головне місце серед суспільних відносин, що становлять предмет трудового права, займають трудові правовідносини. Усі роки незалежності Україна намагається побудувати ринкову економіку. У сфері застосування праці це відображається у функціонуванні різних форм власності – державної, комунальної, колективної, приватної. На підприємствах усіх формах власності роботодавці мають однакові загальні права й обов'язки стосовно їх працівників. Тому у першому питанні рекомендується надати характеристику основних принципів трудового права України: принцип обмеження сфери правового регулювання відносинами найманої праці; принцип оптимального поєднання централізованого і локального правового регулювання; принцип соціального партнерства і договірного встановлення умов праці; принцип єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин, принцип визнання незаконними умов договорів про працю, які погіршують правове становище працівників. Також потрібно у першому питанні розглянути поняття джерел трудового права. Потрібно надати класифікацію джерел трудового права та їх видів. Загальна характеристика найважливіших джерел трудового права включає Конституцію України (як основне джерело трудового права); Кодекс законів про працю України; закони, що регулюють трудові відносини; підзаконні акти як джерела трудового права; акти соціального партнерства; локальні нормативно-правові акти; роз'яснення пленумів Верховного Суду України.

Надалі у першому питанні рекомендується визначити поняття і класифікацію суб'єктів трудового права. Треба звернути увагу на те, що роботодавець може виступати як у вигляді однієї особи (фізична особа), так і у вигляді колективного або деперсоніфікованого органу залежно від форми власності – юридичною особою, державною або комунальною організацією чи підприємством. Варто ознайомитися з основними суб'єктами трудового права: громадянами (працівниками і роботодавцями), підприємствами, установами, організаціями тощо. Також суб'єктами трудового права виступають іноземці та особи без громадянства. Варто пам'ятати, що наразі існує три відносно самостійні категорії працюючих: наймані робітники (залежна праця); власники, що працюють (незалежна, самостійна праця) – приватні підприємці, фермери тощо; працівники, подібні найманим (залежна праця з виконанням особливих функцій) – державні службовці, судді, співробітники органів внутрішніх справ, військовослужбовці тощо. Окремим суб'єктом трудового права є трудовий колектив (охарактеризуйте основні функції та повноваження трудового колективу). Варто запам'ятати, що трудова дієздатність фізичної особи настає з 18 років, а правова працездатність – з 16 років (у певних випадках – з 14 років).

Під час вивчення питання про правове регулювання зайнятості та працевлаштування (друге питання) треба ознайомитися з такими поняттями, як «зайнятість населення», «часткова зайнятість», «безробіття», «працевлаштування», звернути увагу на статус безробітного в Україні, зазначити характер безробіття та ринку праці в країні. Також варто ознайомитися із Законом України «Про зайнятість населення» (2012 р.). Охарактеризувати функції та повноваження державної служби зайнятості.

Під час студіювання третього питання рекомендується ознайомитися з поняттям трудового договору та його сторонами. Визначити зміст трудового договору: обов'язкові (вид роботи або посада, виконання чи заміщення яких можливе з огляду на професію, спеціальність, кваліфікацію; визначення строку початку виконання обумовленої роботи) й факультативні (умови про неповний робочий час, про сумісництво чи суміщення, про випробувальний термін, нерозголошення комерційної таємниці) умови. Також студенту необхідно з'ясувати порядок укладання трудового договору та його форму. Рекомендується перерахувати види трудових договорів за різними критеріями: терміном дії (строкові та безстрокові), характером і кількістю виконуваних працівником трудових функцій (з державними службовцями, надомниками, сезонними та тимчасовими працівниками) тощо. Особливу увагу під час вивчення цього питання потрібно звернути на підстави припинення і розірвання трудового договору. Кожна з підстав має бути проаналізована студентом (за наявної відсутності взаємного волевиявлення сторін трудового договору, за ініціативою працівника, за ініціативою роботодавця, за ініціативою третіх осіб, які не є стороною трудового договору, при порушенні встановлених правил прийому на роботу).

Вивчаючи четверте питання, варто ознайомитися з поняттям робочого часу та його тривалістю, звернути увагу на види робочого часу (нормальна, скорочена і неповна тривалість робочого часу), зробити характеристику основних видів робочого часу. Розібрати поняття робочого тижня і його види. З'ясувати поняття робочої зміни. При вивченні часу відпочинку студент повинен засвоїти поняття і види часу відпочинку. Розглянути основні види часу відпочинку: перерви протягом дня; перерви між змінами; вихідні дні; святкові й неробочі дні; відпустки. Також слід ознайомитися із Законом України «Про відпустки» (1996 р.) та знати види відпусток і порядок їх надання.

Оплата праці є важливою категорією трудових відносин, оскільки робітник здійснює свій труд, очікуючи на справедливе винагородження власної праці. Отже, під час вивчення п'ятого питання треба ознайомитися із Законом України «Про оплату праці» від (1995 р.). Знати поняття заробітної плати й загальні та спеціальні норми, що регулюють заробітну плату. Особливу увагу треба приділити вивченню форм і системи оплати праці. Студент повинен усвідомити, що для встановлення розмірів оплати визначаються норми праці: норми виробітку, норми часу, норми обслуговування. Треба також знати порядок виплати заробітної плати, обчислення середнього заробітку, строки, місце і час виплати заробітної плати. Визначити сутність відрядної оплати праці. Охарактеризувати сутність та види премій. Ознайомитися з такими видами грошового заохочення робітника як доплати та надбавки. З'ясувати сутність гарантійних та компенсаційних виплат.

Під час вивчення шостого питання студент повинен звернути увагу на визначення поняття трудової дисципліни та методів її забезпечення. Надалі рекомендується надати визначення внутрішнього трудового розпорядку на підприємствах, в установах та організаціях, охарактеризувати систему заходів заохочення працівників як засіб забезпечення трудової дисципліни. Відповідно до норм трудового законодавства рекомендується оприлюднити визначення трудового правопорушення (наприклад, трудове правопорушення як протиправне невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків суб'єктами трудових правовідносин). Визначити склад трудового правопорушення. Проаналізуйте, чи всі працівники, щодо яких діють статuti та положення про дисципліну, насправді є суб'єктами спеціальної дисциплінарної відповідальності. Назвіть, які методи забезпечення трудової дисципліни з'явилися за умов ринкових перетворень у суспільстві, яка існує різниця між матеріальною відповідальністю за трудовим правом і цивільно-правовою відповідальністю.

Під час розгляду сьомого питання студентам спочатку рекомендується розібратися з термінологією «трудові спори», «трудові суперечки», «трудові конфлікти», «розбіжності між наймачем та працівником». Надалі потрібно надати визначення поняття, предмету та класифікації трудових спорів. Щодо класифікації трудових спорів, то викладач пропонує трудові спори класифікувати на окремі види за різними критеріями: за предметом, за сторонами трудового спору, за характером, за ознакою підвідомчості. Пропонується охарактеризувати причини суб'єктивного (наприклад, обставини організаційного плану: низький ступінь забезпечення захисту трудових прав і законних інтересів працівників) та об'єктивного (наприклад, неоднозначне тлумачення норм трудового праву суб'єктами трудових правовідносин) характеру, що призвели до виникнення трудового спору. Надалі студенти повинні вивчити порядок розгляду індивідуальних та колективних трудових спорів.

Ситуаційні завдання:

Задача 1. Працівниця О.Зима пішла у відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку. На її місце необхідно було взяти іншого працівника. У зв'язку з цим керівником було сформульовано юристу підприємства таке запитання: як оформляється покладання на працівника виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника і яким чином здійснюється оплата? Дайте відповіді на поставлені запитання.

Задача 2. Працівник М.Малеча 22 січня подав заяву про звільнення за власним бажанням з 22 січня. Керівник підприємства у резолюції зазначив: «Звільнити з відпрацюванням двох тижнів». Працівник М.Малеча звернувся до інспекції праці. Позапланова перевірка за зверненням працівника М.Малеча виявила порушення законодавства про працю, керівника підприємства притягнуто до адміністративної відповідальності. Проаналізуйте, у чому полягає порушення і як має діяти керівник у подібній ситуації?

Задача 3. П.Онищенко упродовж 20 років працював токарем на підприємстві «Сузір'я». У зв'язку зі скороченням чисельності або штату працівників згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП адміністрацією було прийнято рішення щодо дострокового виходу П.Онищенка на пенсію. П.Онищенко не висловив згоди з цим рішенням, оскільки не досяг пенсійного віку (йому виповнилося 59 років). П.Онищенко звернувся за допомогою до юриста. В якому порядку провадиться достроковий вихід на пенсію у разі скорочення чисельності або штату працівників згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП? Яким чином юрист повинен кваліфікувати ситуацію П.Онищенка?

Задача 4. Працівниця панчішної фабрики «Ніка» О.Лобода перебувала у відпустці з 16 серпня до 6 вересня 2010 р. Захворівши, вона подала листок непрацездатності (з 30 серпня до 3 вересня 2010 р.). На час захворювання припало 5 робочих днів. Наказом по підприємству відпустку працівниці було продовжено на 5 календарних днів (з 7 до 11 вересня 2010 р.) та визначено, що вона зобов'язана стати до роботи 13 вересня 2010 р. Чи правильно продовжено відпустку з урахуванням листка непрацездатності?

Задача 5. А.Кузьмін працює електромонтером на металургійному підприємстві зі шкідливими умовами праці. Відповідно до наказу керівника підприємства він також залучається до виконання робіт у вихідні дні з оплатою праці згідно зі ст. 107 КЗпП (без виплати доплати за шкідливі умови праці). А.Кузьмін звернувся до директора підприємства з вимогою щодо встановлення йому доплати у подвійному розмірі за роботу у шкідливих умовах у вихідні дні. Як потрібно вирішити дану ситуацію?

Ключові поняття теми:

Дисциплінарна відповідальність – полягає в обов'язку працівника відповісти за вчинене ним порушення трудової дисципліни перед роботодавцем і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права.

Заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або вповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт, який регулює трудові, соціально-економічні відносини між власником і працівниками даного підприємства.

Контракт – особлива форма трудового договору, в якому строк його дії, обов'язки й відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення й організації праці робітника, умови розірвання договору, у тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

Матеріальна відповідальність становить собою обов'язок однієї сторони трудового договору – працівника або роботодавця – відшкодувати іншій стороні збитки, заподіяні внаслідок протиправного невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розміру й порядку.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці

Найманий працівник – це фізична особа, яка працює за трудовим договором на підприємстві, в установі, організації, їх об'єднаннях або у фізичних осіб, які використовують найману працю.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу в межах установлених норм праці (норми часу, норми виробітку, обслуговування, нормовані завдання, посадові обов'язки).

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання).

Режим робочого часу – встановлений законодавством або локальним нормативно-правовим актом порядок розподілу й використання робочого часу протягом доби, тижня, інших календарних періодів.

Роботодавець – власник підприємства, установи або організації незалежно від норм власності, виду діяльності та галузевої належності або вповноважений ним орган чи фізична особа, які відповідно до законодавства використовують найману працю.

Робочий час – встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін час, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати свої трудові обов'язки, підпорядковуючись внутрішньому трудовому розпорядку.

Система оплати праці – спосіб обчислення розмірів винагороди працівникам.

Сумісництво – виконання, крім своєї основної, іншої роботи на умовах трудового договору на тому або ж іншому підприємстві у вільний від основної роботи час.

Тарифна ставка – розмір оплати праці на різних видах робіт за одиницю часу (година, день, місяць) залежно від кваліфікаційного розряду працівника.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Трудове право як галузь національного права.
2. Види трудових правовідносин та їх загальна характеристика.
3. Джерела трудового права: поняття, види та особливості.
4. Колективні угоди та колективні договори.
5. Поняття, сторони та зміст трудового договору.
6. Зміна істотних умов праці: порядок проведення, правові наслідки.
7. Припинення трудового договору: умови та підстави.
8. Відсторонення працівника від роботи: поняття, підстави та умови.
9. Поняття та види робочого часу.
10. Режим робочого часу: поняття, види.
11. Поняття та види часу відпочинку за трудовим правом.

12. Заробітна плата: поняття, структура, джерела виплати.

Запитання для самоконтролю:

1. Що собою являє трудове право як галузь права?
2. Охарактеризуйте джерела трудового права.
3. Охарактеризуйте зміст і види трудових правовідносин та їх загальну характеристику.
4. Що таке трудовий договір? Які є види трудових договорів?
5. Що собою являє робочий час?
6. Що таке час відпочинку? Які є види відпусток?
7. Що таке оплата праці? На яких принципах вона здійснюється? Охарактеризуйте види оплати праці. Що таке гарантійні та компенсаційні виплати?
8. Яким є порядок організації охорони праці на підприємстві?
9. Що таке трудові спори? Які їх види існують? Як відбувається вирішення трудових спорів? Що являє собою комісія з трудових спорів?
10. Якими є особливості правового регулювання праці жінок?

Тести для самостійного опрацювання:

1. Трудові правовідносини можуть виникати:
  - а) між особою, що виконує роботу, та особою, яка її надає;
  - б) в утвореннях зі змішаною формою кооперації;
  - в) тільки між фізичною та юридичною особою;
  - г) на підприємствах, в установах та організаціях.
2. Джерела трудового права:
  - а) акти компетентних державних органів;
  - б) встановлення і санкціонування норм права;
  - в) визначеність сфери дії норм права.
3. Повна трудова правосуб'єктність громадянина виникає з досягненням:
  - а) 14 років;
  - б) 18 років;
  - в) 16 років;
  - г) 21 року.
4. Сторонами колективного договору є:
  - а) робітник та власник підприємства;
  - б) робітник та профспілка;
  - в) власник та профспілка.
5. Колективні договори бувають таких видів:
  - а) підприємства, цеху, бригади;
  - б) підприємства, структурного підрозділу;
  - в) підприємства, цеху, групи працівників.
6. До функцій трудового права належать:
  - а) виховна;
  - б) ідеологічна;
  - в) запобіжна;
  - г) виробнича;
  - д) захисна;
  - ж) соціальна;
  - з) процесуальна.

7. Види суб'єктів трудового права:
- а) працівники (робітники та службовці);
  - б) власник підприємства (адміністрація);
  - в) трудові колективи;
  - г) громадські організації;
  - д) будь-яка юридична особа.
8. До основних трудових прав працівників належать права:
- а) на працю, зайнятість, відпочинок;
  - б) на здорові й безпечні умови праці;
  - в) на об'єднання в професійні спілки;
  - г) на матеріальне забезпечення;
  - д) на звернення до суду з приводу вирішення трудового спору.
9. Для працівників віком від 15 до 16 років тривалість робочого часу на тиждень становить:
- а) 40 годин;
  - б) 24 години;
  - в) 36 годин;
  - г) 38 годин.
10. За заподіяну шкоду сторони трудового договору несуть відповідальність:
- а) матеріальну й моральну;
  - б) матеріальну й громадську;
  - в) моральну й майнову;
  - г) майнову й адміністративну.

Рекомендована література:

Основна:

1. Бойко М.Д. Трудове право України : навч. посіб. [Текст] / М.Д. Бойко. – К. : Атіка, 2007. – 312 с.
2. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підруч. [Текст] / Н.Б. Болотіна. – К. : Вікар, 2004. – 725 с.
3. Законодавство про працю. Збірник офіційних текстів законів станом на 9 квітня 2013 року [Текст]. – К. : ЦУЛ, 2013. – 440 с.
4. Прокопенко В.І. Трудове право України : підруч. [Текст] / В.І. Прокопенко. – Х. : Консум, 2002. – 528 с.
5. Теліпко В.Є. Трудове право України : навч. посіб. [Текст] / В.Є. Теліпко, О.Г. Дутова. – К. : Центр, учбової літератури, 2009. – 456 с.
6. Трудове право України : Академічний курс : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. заклад [Текст] / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін.; За ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «ІнЮре», 2004. – 536 с.
7. Трудове право України: Академічний курс : підруч. [Текст] / А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін.; За заг. ред. Н. М. Хуторян. – К. : Видав. А.С.К., 2004. – 608 с.
8. Трудове право України: підручник [Текст] / Н.Б. Болотіна та ін. ; ред. Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – 2. вид., стереотип. – К. : Київська обласна організація товариства «Знання», 2001. – 564 с.

Додаткова:

1. Вавженчук С. Правовий статус працівника як суб'єкта охоронних трудових правовідносин [Текст] / С. Вавженчук // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 5. – С.16-20.

2. Вишновецька С. Трудові правовідносини як об'єкт дослідження науки трудового права / С. Вишновецька // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С.60-63.
3. Губенко В. Переважне право на укладення трудового договору [Текст] / В. Губенко // Праця і закон. – 2011. – №3. – С. 19-21.
4. Дмитренко Ю.П. Спеціальна дисциплінарна відповідальність окремих суб'єктів трудових правовідносин та їх правові гарантії [Текст] / Ю.П. Дмитренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – №11/12. – С. 63-70.
5. Дмитренко Ю.П. Трудове право України : підручник [Текст] / Ю.П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
6. Запара С. Працівники як суб'єкти трудових правовідносин при вирішенні колективного трудового спору [Текст] / С. Запара // Право України. – 2004. – №5. – С. 87-89.
7. Козуб І. Гарантії права на працю осіб із зниженою працездатністю при припиненні трудових правовідносин [Текст] / І. Козуб // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №7. – С.93-97.
8. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами судової практики: Науково-практичне видання [Текст] / За ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Істина, 2010. – 464с.
9. Константінова Н. Поняття заходів захисту у трудовому праві [Текст] / Н. Константінова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №7. – С.45-48.
10. Лаптії І. Оплата праці як соціально-економічна та правова категорія [Текст] / І. Лаптії // Право України. – 2005. – №1. – С.106-109.
11. Лихова С. Кримінально-правова охорона права на працю: проблеми вдосконалення [Текст] / С. Лихова // Право України. – 2004. – №7. – С.102-106.
12. Костюк В. Трудова правосуб'єктність як основна правова властивість суб'єктів трудового права [Текст] / В. Костюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №8. – С.35-39.
13. Маленко О. Правові підстави та порядок звільнення керівника підприємства, установи, організації за одноразове грубе порушення трудових обов'язків [Текст] / О. Маленко // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – №12. – С.86-90.
14. Матеріальна відповідальність працівника у межах середнього місячного заробітку [Текст] // Юридична Україна. – 2004. – №2. – С.81-82.
15. Панасюк О. Про «внутрішній трудовий розпорядок» як категорію трудового права [Текст] / О. Панасюк // Право України. – 2005. – №4. – С.100-104.
16. Поліщук М. Правовий аналіз понятійного апарату інституту оплати праці [Текст] / Марина Поліщук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №8. – С.47-50.
17. Пузирний В. Правовий захист осіб зі зниженою працездатністю при припиненні трудових правовідносин [Текст] / В. Пузирний // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №5. – С.14-17.
18. Пузирний В. Правовий захист жінок при працевлаштуванні і прийнятті на роботу [Текст] / В. Пузирний // Право України. – 2004. – №1. – С.33-36.
19. Рубан О. Компенсація моральної шкоди працівнику, заподіяної йому при виконанні ним своїх обов'язків [Текст] / О. Рубан // Право України. – 2015. – №6. – С.216-223.
20. Тищенко О. Проблеми правового регулювання припинення трудових відносин із державними службовцями на підставі порушення присяги [Текст] / О. Тищенко // Право України. – 2011. – №1. – С.222-230.
21. Трудове право України: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, змінене і доповнене [Текст] / За ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Істина, 2007. – 208 с.
22. Хавронюк М. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність : навч. посіб. [Текст] / М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2003. - 240 с.
23. Цілик Т. Правові гарантії працівників при прийнятті на роботу [Текст] / Т. Цілик, Я. Костарева // Праця і закон. – 2011. – №3. – С.8-11.
24. Юзько Т. Гідна оплата праці як необхідний атрибут захисту права на життя працівника [Текст] / Т. Юзько // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – №8. – С.21-26.

Практичне заняття № 4. Основи кримінального права України

План

1. Поняття, завдання, функції, метод, принципи та система кримінального права України.
2. Поняття злочину. Склад злочину.
3. Поняття і мета покарання.
4. Види покарань.
5. Співучасть у злочині.
6. Службові злочини.

Методичні рекомендації до практичних занять:

Під час аналізу системи кримінального права варто звернути увагу на специфіку цієї галузі національного права. Потрібно запам'ятати, що поняття «кримінальне право» у теорії права розглядається у чотирьох значеннях: 1) кримінальне право як галузь законодавства, що знаходить свій вияв у єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі України; 2) кримінальне право як галузь юридичної науки; 3) кримінальне право як галузь права; 4) навчальна дисципліна про теоретичні засади кримінального закону та його історичні витоки, про чинний Кримінальний кодекс України та слідчо-судову практику його застосування, про закордонне кримінальне законодавство. Кримінальне законодавство визначає певні дії або бездіяльність суб'єктів права як суспільнонебезпечні й злочинні та встановлює за ці дії чи бездіяльність карну відповідальність. Надалі рекомендується охарактеризувати основні функції кримінального права (охоронна, профілактична, регулятивна, виховна) та його принципи, надати визначення методу кримінально-правового регулювання. Серед основних принципів кримінального права рекомендується назвати такі: загальні (законності, рівності громадян перед кримінальним законом, демократизму, гуманізму, невідворотності кримінальної відповідальності, справедливості) та спеціальні (принципи законодавчого визначення злочину, принцип особистої відповідальності, принцип винної відповідальності, принцип суб'єктивної осудності, принцип повної відповідальності, принцип більшої караності групового злочину, принцип переваги пом'якшуючих відповідальність обставин, принцип повного відшкодування шкоди, заподіяної злочином, принцип економії кримінальної репресії). Також необхідно з'ясувати суб'єкти кримінальних правовідносин, сутність карної відповідальності, джерела кримінального права (зокрема Кримінального кодексу).

Вивчаючи друге питання, варто вивчити поняття злочину та з'ясувати сутність складу злочину. Рекомендується надати класифікацію злочинів, яка базується на таких принципах, як: 1) законність; 2) офіційність; 3) об'єктивність; 4) точність; 5) індивідуальність; 6) повнота; 7) вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; 8) недопустимість подвійного інкримінування; 9) стабільність. Окремо слід з'ясувати суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну та об'єктивну сторону злочину. Потрібно надати визначення поняття кримінального правопорушення, злочинця, вини, умислу, мотивів, суспільної небезпечності та тяжкості злочину (нетяжкі, середньо тяжкі, тяжкі, особливо тяжкі), наслідків злочину, карної відповідальності. Окремо слід визначити принцип презумпції невинуватості. Варто відзначити, що за карним законодавством особи до 14 років не підлягають карній відповідальності, що накладає свій відбиток у трактуванні злочинних дій неповнолітніх. Також варто запам'ятати, що всі злочини поділяються на завершені та не завершені. Останні також вважаються злочинами, навіть якщо злочинний умисел не був доведений до логічного завершення. Такі дії трактуються як замах на злочин (замах на вбивство, крадіжку, зґвалтування тощо).

Під час вивчення третього питання варто запам'ятати, що покаранням є дії держави в особі судової системи щодо злочинця шляхом позбавлення або обмеження його певних прав.

Покарання має на меті встановити соціальну справедливість та не допустити подібного злочину цим злочинцем або іншими особами. Види покарань поділяються на основні (громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі), додаткові (позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна), покарання, які можуть застосовуватися як основні, так і додаткові (штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю). Визначте кожний вид покарання окремо. Окремо з'ясуйте обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання.

Деякі злочини внаслідок специфіки злочинної дії або згуртованості злочинців здійснюються групою осіб. За такі злочини встановлюється більша карна відповідальність, адже відбувалася попередня злочинна змова, а, отже, злочин був скоєний цілком свідомо. Визначте поняття співучасті у злочині, організатор злочину, замовник злочину, виконавець злочину. З'ясуйте ознаки співучасті у злочині. Більш детально охарактеризуйте обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Охарактеризуйте види злочинів, які здійснюються посадовими особами, та процедуру призначення покарання, у тому числі – за незакінчений злочин і злочин, вчинений у співучасті, призначення покарання за сукупністю злочинів, призначення покарання за сукупністю вироків.

Ситуаційні завдання:

Задача 1. Прибиральниця приватного підприємства «Місячне сяйво» Н.Семеренко, прибираючи кабінет директора, виявила у ящику стола певну суму грошей. Перебуваючи у скрутному матеріальному становищі, прибиральниця взяла суму грошей у розмірі 12 гривень для того, щоб купити дітям хліба і молока. Після зарплати Н.Семеренко планувала покласти гроші назад. Чи можна за вказані дії притягнути Н.Семеренко до кримінальної відповідальності? Ознайомтеся з ч.2 ст.11 Кримінального кодексу України та визначте, як необхідно вирішити справу.

Задача 2. О.Бондара було затримано на стадіоні за хуліганство під час футбольного матчу. Він голосно лаявся, ображав та бив громадян, бив пляшки від пива. Під час спроби працівників міліції наблизитися до нього він намагався втекти, однак його було затримано. У відділку міліції він заявив, що був п'яний і нічого не пам'ятає. У результаті медичного огляду було встановлено, що О.Бондар перебував у стані сильного алкогольного сп'яніння. Як за чинним законодавством вирішується питання про відповідальність за злочин, вчинений у стані сп'яніння? Чи виключає стан сильного сп'яніння осудність особи? Як обґрунтовується в теорії питання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані фізіологічного сп'яніння? Чи підлягає О.Бондар кримінальній відповідальності?

Задача 3. Між сусідками М.Шаховою та Ю.Рудь давно склалися неприязні стосунки. Після чергової сварки Ю.Рудь вирішила вбити М.Шахову. Одного дня, взявши у чоловіка-міліціонера табельну зброю, Ю.Рудь прийшла до М.Шахової з метою вбити її. Однак, зробивши 2 постріли, одним з яких було поранено М.Шахову в передпліччя, Ю.Рудь, злякавшись вчиненого, викликала швидку допомогу, щоб врятувати життя потерпілій. Завдяки своєчасно наданій медичній допомозі М.Шахова залишилася живою.

Як необхідно вирішити питання про кримінальну відповідальність Ю.Рудь? Чи змінилося б рішення, якщо б Ю.Рудь не зупинилася, а врятувати життя потерпілої вдалося завдяки втручанням сусідів, які прибігли на крики? Визначте різницю між закінченим та незакінченим злочином. Чи має значення для добровільної відмови, за чією ініціативою особа відмовляється від доведення злочину до кінця? Чи несе карну відповідальність чоловік Ю.Рудь?

Задача 4. І.Ганжа запропонував Г.Синиці вчинити крадіжку з квартири М.Вугря та розповів, де в квартирі заховані гроші, акції, побутова техніка. Під час вчинення крадіжки Г.Синиця був затриманий працівниками міліції. Як з'ясувалося пізніше, І.Ганжа, маючи намір помститися Г.Синиці, після того, як запропонував йому вчинити крадіжку, повідомив про те, що Г.Синиця збирається вчинити крадіжку правоохоронним органам.

Вирішіть питання про відповідальність І.Ганжи та Г.Синиці. Кваліфікуйте їх дії.

Задача 5. М.Дуров у день свого народження (йому виповнилося 18 років), перебуваючи в стані сп'яніння, зґвалтував Ю.Ісасенко та після того, як вона сказала, що повідомить правоохоронним органам про злочин, вчинений М.Дуровом, той умисно та з особливою жорстокістю позбавив її життя. Суд засудив М.Дурова до довічного позбавлення волі за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 та п. 9 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України. Чи правильне рішення прийняв суд? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 6. Обвинувачений у вчиненні розбійного нападу (ч.1. ст.187 КК) та зґвалтуванні неповнолітньої Федоренко (ч. 3, ст. 152 КК), під час перебування в психіатричній лікарні, де вирішувалося питання щодо його осудності, захопив медсестру, зачинився разом з нею в туалеті та під погрозою її вбивства кухонним ножом зажадав прибуття прокурора і представників преси, яким він розповів про безпідставність обвинувачення у вчиненні ним злочинів. Через декілька годин вжитими заходами медсестра була звільнена. Судово-психіатричного експертизою Федоренка було визнано обмежено осудним. Кваліфікуйте дії Федоренка.

Ключові поняття теми:

Амністія – це повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним кодексом України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Закон про кримінальну відповідальність – це письмовий нормативно-правовий акт, що приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить правові приписи, які встановлюють підстави й принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, формулюють інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину.

Злочин – це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Кваліфікація злочинів – це точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно-небезпечного діяння складу конкретного злочину, закріпленого в кримінальному законі.

Кримінальна відповідальність – це передбачені Кримінальним кодексом України обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, що індивідуалізуються в обвинувальному вироку суду й здійснюються спеціальними органами виконавчої влади держави.

Кримінальний кодекс України – це один кодифікований закон і єдине джерело кримінального права

Норми забороняючі – це норми права, які вказують на необхідність утримуватися від вчинення діянь певного роду.

Особа злочинця – це сукупність властивостей особи, які обумовили вчинення нею кримінально караного діяння.

Покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Помилування – це акт голови держави, за яким може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк, не менший двадцяти п'яти років.

Потерпілий від злочину – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Презумпція невинуватості – це положення Конституції України, за якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду.

Санкція – це частина статті, яка визначає вид і розмір покарання за злочин, зазначений у диспозиції.

Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як злочинне.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Кримінальне право в системі права України.
2. Джерела кримінального права.
3. Поняття й ознаки злочину.
4. Класифікація злочинів.
5. Поняття і підстава кримінальної відповідальності.
6. Склад злочину та його види.
7. Поняття об'єктивної та суб'єктивної сторони складу злочину та їх значення.
8. Неосудність у кримінальному праві.
9. Поняття вини.
10. Злочинна недбалість.
11. Поняття, види та значення стадій вчинення злочину.
12. Кримінальна відповідальність.

Запитання для самоконтролю:

1. Що собою являє система кримінального права як галузь права України?
2. Охарактеризуйте джерела карного права та Карний кодекс України.
3. Що таке злочин? Які є ознаки злочину? Які є види злочинів?
4. Що таке склад злочину?
5. Що таке кримінальна відповідальність?
6. Яким є вік кримінальної відповідальності?
7. У чому полягає сутність поняття вини? Що таке презумпція невинуватості?
8. Що таке злочинний умисел? Що таке мотив злочину?
9. Охарактеризуйте замах на злочин. Які є види замаху на злочин?
10. Що таке добровільна відмова від доведення злочину до кінця?

Тести для самостійного опрацювання:

1. Які відносини є предметом кримінального права?
  - а) відносини, які виникають внаслідок вчинення злочину й подальшого застосування відповідного покарання за його вчинення;
  - б) відносини, які виникають до вчинення злочину;
  - в) відносини, які виникають внаслідок застосування відповідного покарання за злочин;

- г) відносини, які виникають після вчинення злочину.
2. Що становить зміст кримінально-правових відносин?
- а) обов'язки злочинця;
  - б) права злочинця;
  - в) права та обов'язки потерпілої сторони;
  - г) сукупність прав і обов'язків суб'єктів відносин.
3. У чому полягає принцип суб'єктивної осудності?
- а) особа повинна бути осудною;
  - б) у вину особі ставляться лише ті ознаки злочину, які вона усвідомлює;
  - в) особа повинна усвідомлювати свої дії та бажати, щоб настали наслідки;
  - г) особа може бути осудною.
4. Яке з усіх завдань кримінального права є найбільш пріоритетним за чинним Кримінальним кодексом України?
- а) державна безпека, охорона лише особистих благ людини;
  - б) охорона прав і свобод людини й громадянина;
  - в) охорона державної власності та конституційних прав громадян;
  - г) усі перераховані.
5. Яка галузь права є пріоритетною над кримінальним правом?
- а) цивільне право;
  - б) адміністративне право;
  - в) конституційне право;
  - г) трудове право.
6. Який із перелічених розділів є в Загальній частині Кримінального кодексу України?
- а) вина та її форми;
  - б) класифікація злочинів;
  - в) дія кримінального закону в часі;
  - г) завдання кримінального права.
7. Кримінальна відповідальність передбачена;
- а) тільки в Кримінальному кодексі України;
  - б) у Кримінальному кодексі України та в міжнародних договорах, учасником яких є Україна;
  - в) у Кримінальному кодексі України та міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України;
  - г) у Кримінальному кодексі України та Законі України «Про міліцію».
8. Стаття 11 Кримінального кодексу України визначає, що злочин – це:
- а) визначене законом України суспільно небезпечне діяння, яке посягає на права та законні інтереси особи;
  - б) суспільно небезпечне діяння, передбачене виключно в кримінальному законі, яке вчиняється винно і є караним;
  - в) передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину;
  - г) суспільно небезпечне діяння, за яке є кара.
9. Стадіями злочину є:
- а) замах, добровільна відмова, діяльне каяття;
  - б) готування, замах, виявлення наміру;

- в) готування, замах, закінчений злочин;
- г) діяльне каяття, виявлення наміру, готування.

10. Що таке склад злочину?

- а) це сукупність ознак, за допомогою яких можна злочин відрізнити від інших правопорушень;
- б) це суспільне небезпечне діяння, яке передбачене кримінальним законом, є винним і караним;
- в) це сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин;
- г) це скоєне суспільно-небезпечне діяння.

Рекомендована література:

Основна:

1. Атамась Г.О. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / Г.О. Атамась, А. П. Шелепов, А.М. Якутка. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2004. – С.229-250.
2. Кириченко В.М. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.М. Кириченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – С.208-227.
3. Кравченко В.В. Правознавство [Текст] / В.В. Кравченко. – К. : Атіка, 2005. – С.398-411.
4. Кунченко-Харченко В.І. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.І. Кунченко-Харченко. – К. : Кондор, 2011. – С.404-426.
5. Молдован В.В. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / В.В. Молдован. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С.153-169.
6. Правознавство: підручник [Текст] / за ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С.631-716.
7. Правознавство : навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. проф. Пастухова В.П. – К. : Алерта, 2006. – С.335-365.
8. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : Навчальний посібник / П.Л. Фріс. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 362 с.

Додаткова:

1. Артеменко І. А. Кримінальне право як основний інститут кримінально-правової політики [Текст] / І.А. Артеменко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 4. – С.71-75.
2. Бакай М. Кримінально-правова характеристика зловживання впливом як виду злочину за міжнародними антикорупційними нормативно-правовими актами [Текст] / М. Бакай // Право України. – 2011. – №8. – С.128-136.
3. Гутурова Н. Механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину: поняття, види, кримінально-правове значення [Текст] / Н. Гутурова // Право України. – 2015. – №9. – С.128-136.
4. Данченко К.М. Проблема вини і питання доцільності в кримінально-правовій політиці [Текст] / К.М. Данченко // Часопис Київського університету права. – 2011. – №4. – С.321-324.
5. Дідик С.Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення) [Текст] / С.Є. Дідик // Часопис Київського університету права. – 2011. – №4. – С. 318-321.
6. Козаченко О. Застосування інших кримінально-правових заходів як альтернатива кримінальної відповідальності юридичних осіб [Текст] / О. Козаченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №2. – С.39-41.
7. Кримінальний кодекс України із змінами та доповненнями станом на 24 лютого 2012. [Текст]. – К. : Правова єдність, 2012. – 182 с.
8. Кримінальне право України: практикум : Навч. посібник [Текст] / П.П.Андрушко, С.Д. Шапченко та ін.; За ред. С.С. Яценка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 592 с.

9. Медвецька О. Поняття, ознаки та види корупційних злочинів, їх особливості відповідно до актів міжнародного законодавства [Текст] / О. Медвецька // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – №7. – С.42-49.
10. Мисливий В. Удосконалення кримінально-правових норм щодо злочинів проти правосуддя [Текст] / В. Мисливий // Право України. – 2011. – №9. – С.117-125.
11. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава [Текст] / М. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – №4. – С.45-52.
12. Пономаренко Є. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність [Текст] / Є. Пономаренко // Право України. – 2006. – №7. – С.82-86.
13. Пономаренко Є. Кримінально-правова оцінка злочину зґвалтування: деякі аспекти [Текст] / Є. Пономаренко // Право України. – 2005. – №5. – С.92-94.
14. Присяжнюк Т. До дискусії про потерпілого у кримінальному праві [Текст] / Т. Присяжнюк // Право України. – 2005. – №9. – С.92-95.
15. Северин О. Комплексний підхід при застосуванні до неповнолітніх правопорушників альтернативних фізичній ізоляції заходів впливу [Текст] / О. Северин // Право України. – 2006. – №7. – С.52-55.
16. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для студ. юридич. вузів. станом на 1 листопада 2007 р. [Текст] / С.І. Селецький. – К. : ЦУЛ, 2008. – 248 с.
17. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : посіб. для студ. юридич. вузів. станом на 1 листопада 2007 р. [Текст] / С.І. Селецький. – К. : ЦУЛ, 2008. – 496 с.
18. Старко О. До питання про визначення меж кримінально-правової охорони життя людини [Текст] / О. Старко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №3. – С.116-119.
19. Стрельцов Є. Проблеми встановлення соціально-правової шкоди від злочину [Текст] / Є. Стрельцов // Право України. – 2011. – №9. – С.99-106.
20. Тітенко І. Становлення положень про кримінальну відповідальність за сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією у законодавстві України та іноземних держав: історико-правовий аспект [Текст] / І. Тітенко // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – №10. – С.124-127.
21. Цепень М. Розроблення та застосування категорії обмеженої осудності у вітчизняній правозастосовній практиці [Текст] / М. Цепень // Право України. – 2006. – №7. – С.79-82.

2. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття й ознаки держави.
2. Поняття й ознаки права.
3. Поняття і види джерел права. Нормативно-правовий акт як основне джерело права України.
4. Поняття законодавства, його система.
5. Поняття системи права та її поділ на галузі, правові інститути і правові норми.
6. Загальна характеристика основних галузей права України.
7. Поняття і структура правовідносин.
8. Поняття й ознаки правової держави. Головні напрями формування правової держави в Україні.
9. Поняття, ознаки, склад і види правопорушень.
10. Поняття, підстави і види юридичної відповідальності.
11. Конституційне право – провідна галузь національного права України.
12. Характеристика Конституції України як основного Закону держави.
13. Загальні засади демократичного конституційного ладу України.
14. Народовладдя в Україні та форми його здійснення. Види референдумів.
15. Виборче право та виборча система в Україні.
16. Територіальний устрій України. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим.
17. Громадянство України як один з інститутів конституційного права.
18. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України, гарантії їх дотримання.
19. Адміністративне право України: поняття і предмет правового регулювання. Управління як об'єкт адміністративного права.
20. Адміністративні правопорушення: поняття, ознаки та склад.
21. Адміністративна відповідальність: поняття, ознаки та підстави притягнення.
22. Адміністративні стягнення: поняття і види.
23. Цивільне право України як галузь права. Відносини, що регулюються цивільним правом.
24. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права: поняття і загальна характеристика їх правоздатності та дієздатності.
25. Поняття, ознаки та види юридичної особи.
26. Поняття і зміст права власності. Способи захисту права власності.
27. Поняття і характеристика договору купівлі-продажу: зміст, форма, права, обов'язки і відповідальність сторін.
28. Поняття спадщини. Спадкування за заповітом і законом.
29. Загальна характеристика Сімейного кодексу України.
30. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення.
31. Підстави і порядок розірвання шлюбу. Визнання шлюбу недійсним.
32. Майнові права подружжя. Взаємні права й обов'язки батьків та дітей.
33. Поняття трудового права і предмет його правового регулювання.
34. Поняття і види трудового договору.
35. Робочий час і його види.
36. Поняття і види часу відпочинку.
37. Кримінальне право України: поняття і предмет правового регулювання.
38. Злочин: поняття, ознаки та склад.
39. Кримінальна відповідальність та її підстави.
40. Кримінальне покарання та його види.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Основи права України» для студентів денної форми навчання за напрямом підготовки 6.050702 «Електромеханіка» / Петрова І.В. – Красноармійськ, ДонНТУ, 2015 р. – 36 с.

Комп'ютерний набір і верстка: П.І.Б.

Редактор:

Донецький національний технічний університет
83502, м. Красноармійськ, вул. Шибанкова, 2.

Підписано до друку __.__.2015 р. Формат 60×84 1/16
Ум. друк. арк. 1,5. Друк лазерний. Зам. №__. Накл. 100 прим.